

ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ПРИВАТНИХ ПРАВ

В статті йдеться про продукти харчування як об'єкти цивільних прав, що несправедливо обійдені увагою законодавця та науковцями. Від них залежать життя та здоров'я людини і забезпечення нагальних природних потреб людини у харчуванні. Звернуто увагу на вимоги до цих об'єктів прав, запропоновано їх врегулювати у главі 13 ЦК України та привести до останнього термінологію спеціального закону.

Ключові слова: правовідносини, продукти харчування, об'єкти прав.

Постановка проблеми та її актуальність. Безпека продуктів харчування – глобальна проблема, яка загрожує найбільш охоронюваним законом цінностям: життю та здоров'ю людини, як експортно орієнтована діяльність з їх виробництва впливає на всю економіку України. Їх якість впливає на рівень життя, соціальну активність людини, її відтворення (демографічний аспект). Лише у 2013 р. на продукти харчування і безалкогольні напої населення витратило 384 млрд. грн. [2]. Частина реалізованих продуктів харчування, за даними контролюючих органів – до 36 відсотків, мали недоліки. Щороку фіксуються тяжкі наслідки споживання неякісних продуктів харчування, що свідчить про прогалини в урегулюванні відносин щодо них.

Безпека харчових продуктів проявляється як вимоги до них продовольчої сировини та супутніх матеріалів через стандарти, які звичайно ставляться, запобігання загрозам шкідливого їх впливу на організм та здоров'я і не тільки нинішнього, але і майбутнього покоління. Вони, здебільше, є імперативними й інакше бути не може. Проте, цивільне законодавство, на наш погляд, безпідставно самоусунулось від регулювання таких важливих для людини правовідносин та охорони права людини на безпечні продукти харчування. Парадокс полягає в ігноруванні цього напрямку правового регулювання в ЦК України, що, як ми вважаємо, є його суттєвим упущенням.

Тому безпека продуктів харчування потребує підвищеної уваги, і не тільки на рівні спеціальних законів. В основному акті цивільного законодавства є окремі об'єкти прав, проте нічого не вказано про продукти харчування і їх правовий режим, охорону прав людини на їх безпеку. Ця та інші прогалини законодавства

призвели до системних порушень, і наразі довіра до якості вироблених продуктів неухильно падає. Це пов'язано не стільки із погіршенням умов довкілля (підвищена хімізація та індустріалізація виробництва) і генною модифікацією продуктів харчування, а із низьким контролем якості при їх виробництві, зберіганні та культурі реалізації і споживання. Тож є можливість і потреба покращення позитивного регулювання відносин стосовно продуктів харчування як об'єктів цивільних прав, як напрямку підприємництва та посилення охорони прав людини як їх споживача.

На превеликий жаль, правовідносини щодо продуктів харчування не стали об'єктом досліджень представників науки цивільного права. Ними переймаються фахівці у сфері громадського харчування та екобезпеки. Відповідно виникла дивна ситуація: без уваги цивілістів залишились відносини, які є важливими для людини як споживача. Це не відповідає ст. 3 Конституції України.

Мета статті – розкрити цивільно-правові гарантії безпеки продуктів харчування за рахунок обґрунтування їх регулювання як об'єктів цивільних прав та привернути увагу споживачів і науковців до цієї проблематики. Об'єктом є регулятивні та охоронні правовідносини, які виникають щодо продуктів харчування, а предметом – положення актів чинного законодавства, практика їх застосування, судово-практика та наукова доктрина щодо об'єктів прав взагалі та продуктів харчування, зокрема.

Виклад основного матеріалу. Стаття 3 Конституції України та ч. 2 ст. 201 ЦК України визначили серед нематеріальних благ, що найвищою соціальною цінністю є життя і здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканість та безпека. Конституція України у ст. 50 проголосила, що

кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація не може бути засекречена. Цей елемент системи конституційно-правових гарантій забезпечення особистої безпеки громадян, на жаль, більше є декларативним, ніж регламентаційним. При мінімальному споживчому кошику, а тим більше при відсутності джерел існування, про якість продуктів харчування значної частини населення України говорити не доводиться, про що свідчить наведена вище статистика. Населення України, щоб заощадити, з яловичини переходить на дешеву курятину, і змушене відмовитися від соків і молока. За п'ять років відчутно знизилася споживання соків і газованих мінеральних вод (30 % і 26 % відповідно).

Апріорі, проблема безпеки продуктів харчування – складна комплексна проблема, що вимагає численних зусиль для її вирішення, насамперед правниками і не тільки через публічно-правовий напрям впливу права, що, на наш погляд, більше проведено у Законі України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» [3]. У його ст. 3 визначено основні засади державної політики щодо забезпечення якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини, зокрема:

пріоритетність збереження і зміцнення здоров'я людини та визнання права людини на якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини;

створення гарантій безпеки для здоров'я людини під час виготовлення, ввезення, транспортування, зберігання, реалізації, використання, споживання, утилізації або знищення харчових продуктів і продовольчої сировини;

державний контроль і нагляд за виробництвом харчових продуктів і продовольчої сировини, переробкою, транспортуванням, зберіганням, реалізацією, використанням, утилізацією або знищенням, що забезпечують збереження довкілля, а також ввезенням в Україну;

стимулювання впровадження нових безпечних науково обґрунтованих технологій виготовлення (обробки, переробки) харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів, розробки та виробництва нових видів спеціальних та екологічно чистих харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів;

підтримка контролю якості харчових продуктів з боку громадських організацій;

координація дій органів виконавчої влади при розробці та реалізації політики щодо забезпечення якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини; встановлення відповідальності виробників, продавців (постачальників) харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів за забезпечення їх якості та безпеки для здоров'я людини при виготовленні, транспортуванні, зберіганні та реалізації, а також за реалізацію цієї продукції в разі її невідповідності стандартам, санітарним, ветеринарним та фітосанітарним нормам.

В основі приватноправового забезпечення визнання права людини на якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини може бути не тільки його декларування, але й імплементація в основні акти цивільного законодавства регуляторного спрямування. Йдеться про визнання такого права як права приватного, закріплення продуктів харчування як об'єктів цивільних прав у главі 13 ЦК України, встановлення допустимості їх введення у оборот. Найбільше для цього придатна стаття 189, яка дозволяє її розширити через деталізацію продукції, зокрема продуктів харчування та їх безпеки і навіть протидії фальсифікації.

Пропонується продукти харчування охопити Аграрним кодексом України, де визначальним має стати: по-перше, об'єкт – земля та інше нерухоме й рухоме майно, насамперед засоби виробництва, а також продукти харчування, продовольство і сировина як об'єкти права власності самих суб'єктів аграрного підприємництва та як об'єкти товарообороту; по-друге, – земля, мисливські угіддя та внутрішні водойми як основні засоби виробництва та добування продуктів харчування, продовольства і сировини рослинного і тваринного (в тому числі водного й мисливського) походження [1, с. 9]. Проте ідея такого кодексу не була підтримана, що не зняло, а лише посилило актуальність врегулювання відносин стосовно продуктів харчування.

У ст. 1 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» харчовий продукт (їжа) визначено як будь-яка речовина або продукт (сирій, включаючи сільськогосподарську продукцію, необроблений, напівоброблений або оброблений), що призначений для споживання людиною. Харчовий продукт включає напій, жувальну гумку та будь-яку іншу речо-

вину, включаючи воду, які навмисно включені до харчового продукту під час виробництва, підготовки або обробки. Останнє є суперечливим і потребує уточнення.

Значну небезпеку становлять деякі види фальсифікації харчових продуктів, зокрема асортиментної фальсифікації, які можуть привести до використання небезпечних замінників. Вона охоплює 5 видів фальсифікації – асортиментну (виду), якісну, кількісну, кошторисну та інформаційну. Не дарма ст. 1 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» встановлено, що безпечність харчового продукту – стан харчового продукту, що є результатом діяльності з виробництва та обігу, яка здійснюється з дотриманням вимог, встановлених санітарними заходами та/або технічними регламентами, та забезпечує впевненість у тому, що харчовий продукт не завдає шкоди здоров'ю людини (споживача), якщо він спожитий за призначенням. Такий харчовий продукт не створює шкідливого впливу на здоров'я людини безпосередньо чи опосередковано за умов його належного виробництва та обігу з дотриманням вимог санітарних заходів та споживання (використання) за призначенням і в розумній послідовності.

Його безпечність розкривається через вимоги щодо нього: стандарти, технічні умови та вимоги, що звичайно ставляться. Відповідно до цього визначається якість харчового продукту – ступінь досконалості властивостей та характерних його рис, які здатні задовольнити потреби (вимоги) та побажання тих, хто споживає або використовує цей харчовий продукт. Показники якості харчових продуктів і продовольчої сировини, по суті, є комплексом ознак і властивостей, що притаманні кожному виду харчового продукту чи продовольчої сировини. Вони визначають його харчову цінність і споживчі властивості та дають можливість ідентифікувати конкретний харчовий продукт чи продовольчу сировину як безпечну для споживання.

Так, стандарт – документ, що затверджений центральним органом виконавчої влади з питань технічного регулювання та споживчої політики, яким встановлено для загального систематичного використання правила, інструкції або продуктів, пов'язаних з ними процесів або послуг, додержання яких є обов'язковим. Стандарт не містить вимог щодо безпечності харчових продуктів, встановлених санітарними заходами, та може включати або бути ціл-

ком присвячений вимогам щодо позначення, упаковки, маркування та етикетування продукту чи процесу, а також вимогам до термінології, яка вживається щодо процесу, продукту чи послуги. Технічний регламент – нормативно-правовий акт, затверджений центральним органом виконавчої влади з питань технічного регулювання та споживчої політики, в якому зазначаються характеристики продукту чи пов'язані з ним процеси і методи виробництва, включаючи відповідні адміністративні положення, виконання яких є обов'язковим. Технічний регламент не містить вимог щодо безпечності харчових продуктів, встановлених санітарними заходами, та може включати або бути цілком присвяченим вимогам щодо термінології, позначення, пакування, маркування та етикетування стосовно продукту, процесу чи методу виробництва. Тут йдеться про імперативи, які хоча і не властиві цивільному праву з його диспозитивністю, проте є невід'ємним елементом правового режиму більшості об'єктів цивільних прав.

Виникають і проблеми термінологічного походження. Зокрема у ст. 1 спеціального закону визначено *обіг* (виділено нами – В.Г.) – переміщення (транспортування) або зберігання та будь-які дії, пов'язані з переходом права власності чи володіння, включаючи продаж, обмін або дарування. У більш широкому сенсі йдеться про оборотоздатність цих об'єктів прав, як це передбачено у ст. 178 ЦК України. Це далеко не перший випадок ігнорування термінології ЦК, який у його ст. 4 визнано основним актом цивільного законодавства. Навіть якщо зазначений закон є спеціальним, то все рівно він повинен притримуватися термінології кодифікованих актів законодавства. З огляду на ст. 4 ЦК спеціальний закон слід привести до його вимог і слово «обіг» замінити на слово «оборот».

Якщо сказане доповнити проблематикою створення та споживання трансгенних продуктів харчування, то проблематика і її прояви є більш ніж очевидними. Генетично модифіковані організми (ГМО) є результатом науково-технічного прогресу. Їх небезпека в тому, що наслідки їх впливу на навколишнє природне середовище, на людину, її життя і здоров'я досі не досліджені.

Висновки. Продукти харчування як об'єкти цивільних прав потребують консолідації врегулювання відносин щодо них на рівні кодифікованого акту, насамперед ЦК України. В

ньому повинна бути хоча б одна частина у ст. 189, яка б встановила поняття та специфіку продуктів харчування як об'єктів цивільних прав та напрямки регулювання відносин стосовно них.

Література

1. *Аграрне право України: Підручник*. - 2-е вид. перероб. і допов. / Янчук В. З., Андрейцев В. І., Василюк С. Ф. та ін.; За ред. В. З. Янчука. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 720 с.

В. В. Гуль

Продукты питания как объекты частных прав

В статье речь идет о продуктах питания как объектах гражданских прав, которые несправедливо обойдены вниманием законодателя и учеными. От них зависят жизнь и здоровье человека, обеспечение насущных естественных потребностей человека в питании. Обращено внимание на требования к этим объектам прав, предложено их урегулировать в главе 13 ГК и привести к требованиям последнего терминологию специального закона.

Ключевые слова: правоотношения, продукты питания, объекты прав.

V. Gul

Food products as an object of the private rights

The article refers to the food as the objects of civil rights, unjustly overlooked legislators and academics. It influences human life and health, ensuring of immediate natural human need for nutrition. Attention is paid to the requirements for these rights objects, offered to settle them in Chapter 13 of the Civil Code of Ukraine and to unify the legal terminology.

Key words: legal relation, food, rights objects.

2. *Про безпечність та якість харчових продуктів*: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>

3. *Майже 40 % витрат українців припадає на продукти харчування* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rss.novostimira.com/n_4219379.html